

Néprajz az iskolában

TARJÁN GÁBOR

*A nyolcvanas évek végén több oktatási és művelődési intézményben bevezették a néprajzi, népművészeti, népismereti tantárgyak tanítását. Egyes helyeken – különösen a Zsolnai módszerrel dolgozó iskolákban – sikeresen folyik a munka, máshol viszont kellő szakértelem híján, nem színvonalas az oktatás, vitatható szemléletű tankönyveket jelentetnek meg. Mindez arra utal, hogy teljesen megoldatlan a néprajzi ismeretek tanításával foglalkozó szakemberek képzése, amit egyetemeknek, tanárképző főiskoláknak kellene felvállalniuk.**

1984-ben jelent meg e sorok szerzőjének *Mindennapi hagyomány* című kötete, amely néprajzi ismereteket foglalt össze kifejezetten mai alkalmazás számára. A könyv alap gondolata az volt, hogy a népi kultúrában megtalálható az emberi műveltség alaprétegét alkotó tudásanyag, és ezzel a mai korban is mindenkinek rendelkeznie kellene. A Mindennapi hagyomány majd egy évtized múltán 12-18 éves tanulók számára választható tankönyv lett.

A néprajz a hagyományos kultúrában élő társadalmak, rétegek szájhagyományos tapasztalataival, kulturális értékeivel foglalkozik. A népi kultúra elsősorban gyakorlati jellegű ismereteket tartalmaz, de kiterjed az élet valamennyi területére, szint univerzálisnak mondható. Ez a műveltséganyag nem darabolódik fel önálló szerkezetű részegységekre, minden terület szoros kapcsolatban áll egymással, szinkretikus jellegű. A termelés és a fogyasztás, a természet és a hitvilág, a művészet és a gyakorlati élet egymást feltételezi, önállóan nem élhet, csak az egész képes autonóm működésre. A hagyományátadás folyamán is a teljesség, az egész kultúra elsajátítása folyik. A népi műveltséget nem lehet alkotórészenként – tantárgyanként – megtanulni, csak belenevelődve, az egészet megismerve, megélve. A népi kultúrában élő embereket egyfajta alapfokú teljesség jellemzi: ismerik a növények fejlődését, az állatok szaporodását, a csillagok járását, értnek a házépítéshez, szerszámkészítéshez, tudnak szőni-fonni, ruhát varrni, ételt készíteni, gyermeket nevelni. Az élet anyagi oldalán kívül ismerik a közösségi hagyományoskat, a jeles napokat, az ősök történeteit, meséit, tudnak dalolni, táncolni. Az ismeretek átadásának terepe mindig a közösség, a népi társadalmakban az önálló tanulás egészen ritka jelenség. Minden műveltségi elem szájról szájra vagy a bemutatás útján terjed és marad fenn hosszú évszázadokig.

A modern civilizációban az ismeretátadás szervezett lesz, intézményes formát ölt. A magánélet intimebb szféráiba is behatol a tömegkommunikáció, egyégesítve az ízlést, kultúrát, társadalmat. Talán az élet első néhány hónapja marad valamennyire az ismeretátadás archaikus állapotában. A megszülető gyermek valóban a szájhagyomány útján sajátítja el az anyanyelvét, tanul meg beszélni: a legalapvetőbb ismereteket közvetlenül veszi át. A társadalmi kényszer által létrehozott gyermekmegőrző intézmény, a bölcsőde idejekorán „társadalmasítja” a csecsemőt, nem ad lehetőséget anya és gyermeke kapcsolatának természetes folytatására, harmonikus kibontakoztatására. Az óvodába kerülő gyermek már érettebb a szocializációra, az ott folyó munka általában eredményesebb, és sok, hagyományból átmentett elemet tartalmaz. Az iskolába kerülő gyermeknél viszont egyre fontosabbak lesznek a társadalmi elvárások, és háttérbe szorul az önálló személyiségfejlődés. Egy rendszer oktatása mindig a fennálló hatalom számára képezi a tanulókat, hogy eleget tudjanak tenni a várható feladatoknak, és a társadalom hasznos tagjaivá váljanak. A célok fontosságát természetesen senki sem vonhatja kétségbe. Az egész folyamat gördülékenyebbé válhatna, ha az érvényben lévő kultúrával való megismerke-

* Részlet a PSZM-nél megjelenő *Néprajzi értékek oktatása* című szöveggyűjteményből

dést megelőzné vagy kiegészítené az elődök hagyományanyagának behatóbb megismerése, a korábbi állapotok újra átélése, megértése.

A gyerek igen korán érdeklődni kezd a dolgok eredete iránt, mi miből készült, ki csinálta, milyen volt régen stb. Ha elfojtjuk kíváncsiságát, nem hagyjuk analizálni őt, és csak kész dolgokkal halmozzuk el, nem fogja megérteni a jelenségek lényegét, a világ működését, nem lesz kreatív, pusztán csak befogadó.

Az oktatás folyamatában általában elemi formákon keresztül igyekszünk eljutni a bonyolultabb szerekezetekig. A matematikában az alapműveletek előzik meg a elsőbb fokú, bonyolultabb számításokat, a nyelvtanítás hasonlóképpen alapelemekből, lépésről lépésre építkezik. A népi kultúra egészében kínálja a műveltség alapformáit, a korábbi időszakok eredményeit, tapasztalatait. Miért ne lehetne mindezt a felnövekvő nemzedékkel behatóbban megismertetni, hogy erre a biztos alapra építkezve sajátítsák el a felsőbb osztályokban a korszerű műveltséget? Az egyedfejlődés során keresztülmegyünk a törzsfajlódás korszakain. A kultúrával való megismerkedés folyamán is megfigyelhetünk hasonlókat: kisgyermek kezdetben öntudatlanul szedi össze a természetben található tárgyakat – gyűjtöget; később egyre tudatosabban keresgél, s a talált dolgokból készít eszközöket, játékokat. A kifejezőképesség fejlődésének korai szakaszában az ének, a tánc, a gesztus, a mozgás még egészen ősi szimbiózisban él együtt. A későbbiekben differenciálódik, akárcsak a művészetek kialakulásának kezdetén.

A kultúra elsajátításának gyermekkori szakaszaiban tehát megismételjük az emberiség fejlődésének fokozatait. Erre az elméletre alapozva végigkövethetőek lennének a művelődés korszakai, a zsákmányoló-gyűjtögető gazdálkodástól kezdődően egészen a civilizációig. A népi kultúrában leszűrve található a korábbi korszakok műveltségének elemei. Természetesen csak az értékek megtanítására kerülne sor, miként a történelem-tanításban a jelentős események, személyiségek, forradalmi változások tudatosítása folyik. De miért csak a nagy hadvezérek, jelentős államférfiak tetteivel, költők és zeneszerzők kiemelkedő műveivel – az elit kultúrával – ismertetjük meg az ifjúságot? Az egyén számára fontos ismeret, gyakorlati tapasztalat, tudás, bölcsesség a kultúra más régióiban is összegződtek. Az ismeretlen nép munkája, több ezer éve csiszolódó alkotásai is értéket hordozhatnak, mivel csak az maradt fenn a hagyomány rostáján, ami a gyakorlatban bevált, amit a közösség elfogadott, ami több nemzedék szükségleteinek megfelelt. A természetben található anyagokból készült tárgyak, ételek, az egyszerű kézművesség termékei, a mondák, mesék, népdalok, a természetismereti megfigyelések stb. – mind olyan tudásanyag, amely a huszadik századvég emberének is épülésére szolgálhat.

A népi műveltség megismerése a mai kultúra számára fontos tapasztalatokkal járhat. Civilizációnk elvesztette azt a természettel összhangban élő harmóniát, amely a korábbi korszakokat még jellemezte. A népi kultúra felelevenítése hozzájárulhat a megfelelő viszony helyreállításához, ha a természeti jelenségekkel való megismerkedés elég korán elkezdődik, és a gyermekek életében fontos szerepet kap. A növények, az állatok a gyermek érdeklődéséhez nagyon közel állnak, ha ezt megfelelő mederbe tereljük, az élő környezettel egészséges viszonyt alakítunk ki, ennek felnőttkorban megmarad a hatása. A környezethez fűződő ökológiai kapcsolat helyreállítása csak az új nemzedékek nevelésével érhető el. A hagyományos népi gazdálkodás számtalan példát kínál erre iskolakert kialakításával, állatneveléssel stb.

A környezetünkhöz fűződő viszonyon kívül a történelemhez, a nemzethez való tartozást is alakíthatjuk a néprajzi ismeretek segítségével. A helyi hagyományok, a múlt tisztelete, a kötődés a szülőföldhöz erősebbé válik, ha a gyermek megismeri és megszereti szűkebb környezetének történelmi emlékeit, a nevezetes események helyszínét, a híres sírhelyeket, a település határában álló öreg fákat, forrásokat, a tájhoz fűződő eredetmondákat stb. Hiányosak ismereteink saját múltunkról, ezért gyengül az identitástudat. Amit *Gyórfy István* írt 1939-ben, az ma is jellemzi a történelem-tanítást: „Jobban ismerjük az ógörögök életét, mint a magyar parasztét.”

Gyakran felmerülő kérdés, hogy a városi gyermekeket hogyan lehet a helyi hagyományokhoz kötni, hiszen az ő környezetükben ezek ismeretlen dolgok. Válaszul felhozható, hogy kisebb városainknak van tájhoz köthető folklórja, amit érdemes felkutatni. A nagyobb városokban a hagyomány nehezebben érhető tetten, bár az egyes kerületek emlékei is ér-

dekesek lehetnek. Más megoldás is elképzelhető. Példa van már rá, hogy városi iskola szünidei táborhelyét nem üdülőhelyen, hanem az ország valamely ismeretlen vidékén választja. A „nyári szállás”-on a gyerkeke megismerkednek a településsel, a környékkel, a helybeli iskolásokkal. A kapcsolat mindkét fél számára gyümölcsözővé válhat.

A népi műveltségen belül az anyanyelv mellett a népművészet fejezi ki legtisztábban népünk szemléletét, az alkotásokban összegződő alkotóerejét. Nem alap nélkül állítják sokan, hogy a népi tárgyi világban egyfajta „vizuális anyanyelv” fedezhető fel. Ezt a képi ABC-t meg kellene ismernünk, hogy környezetünk formálásában ne csak idegen modellek másolására kényszerüljünk, hanem önálló, sajátosságainkat hordozó világot teremtünk. Ha az anyanyelv mellett vizuális értékeinket is továbbadjuk utódainknak, annak a jövőben eredménye lesz.

A népi műveltségincs megismeretetésének módját az egyes korosztályoknál a fejlettségi szintnek megfelelően kell kialakítani. Elképzelhető, hogy az oktatás folyamatában egyes témakörök többször előkerülnek, más és más rendszerbe ágyazódva. A munkát tanácsos óvodás korban elkezdni. A gyermekek lélektanilag ekkor még közel állnak egyfajta ősi ösztönvilághoz, amely a folklór régi rétegére emlékeztet, de elég érettek már ahhoz, hogy közösségi munka (játék!) keretében számos ismeretet magukba szívjanak, későbbi tevékenységeiket megalapozzák, és érzelmileg közel kerüljenek elődeik világához.

A 3-6 éves korosztályoknál főleg az anyagokra kellene helyezni a hangsúlyt, mivel ebben az időszakban az érzékelő, látó, tapintó, ízlelő tapasztalatoknak döntő szerepük van. A természetes anyagokkal való beható megismerkedés meghatározhatja az egész személyiség szemléletének későbbi alakulását. Óvodáskorban emellett nagy jelentősége van az utánzásnak. A gyerkek szívesen bújnak más bőrébe, nemcsak a felnőttek és a gyermektársak szokásait, mozdulatait utánozzák, hanem az állatokat, növényeket is. Mesék, szokások, játékok megjelenítésével, bábozással a kifejezőképesség eredményesen fejleszhető ebben az életkorban.

A kisiskolásoknál, a 6-10 éveseknél az idő dimenziója lép előtérbe. A gyerkek megfigyelik a napok, az évszakok, a természet periódusos változásait, és eszerint igyekeznek elrendezni a világot. Az ismeretanyagot legcélszerűbb erre a fonatra felfűzni. Az esztendő néprajza – a hétköznapok és ünnepek váltakozása, a természettel összhangban alakuló munkafolyamatok és szabadidős tevékenységek bőven kínálnak tanulmányozni és kipróbálni, eljátszani való feladatot. A néprajzi ismeretken keresztül az iskolaév menetét a természet rendjéhez lehetne közelíteni.

A 10-14 éves korcsoportban az önálló személyiségfejlődés válik meghatározóvá. Ebben az életkorban a gyermek többet foglalkozik saját magával, fizikai megjelenésével, ruházatával, környezetével, s itt is előtérbe kerül a tér dimenziója. Az időszakra jellemző korosztályi csoportok, a „bandák” saját zugot, önálló hajlékot keresnek maguknak – igyekeznek szuverén teret kihasítani a világból –, ahol megvalósíthatják saját elképzelésük szerinti mikrokozmoszukat. Ehhez a feladathoz számtalan hasznos elemmel szolgálhat a népi tapasztalat, a kunyhóépítéstől a bocskorkészítésen át a gyöngyfűzésig.

A középiskolások szemlélete, világról alkotott képe már nem olyan egységes, átfogó, mint az előző korosztályé. A hangsúly a részekre helyeződik, a specializálódásra, a választott érdeklődési kör mind behatóbb megismerésére. A népi kultúra egységes világa ehhez már szűknek bizonyul, keveset mond. Az egyén kulturálisan is kinövi a gyermekruhát, a jelen tágasabb világa, konkrétabb ismeretei felé fordul. A gyermekkorban elsajátított mély gyökerű tudásanyag biztos alapul szolgál a tájékozódásban. A népi kultúrával való kapcsolat sem szűnik meg feltétlenül. Egy-egy részterületen, mesterségben vagy művészeti ágban való elmélyülésre jól felhasználható ez az időszak. A fiatalok ilyenkor vágyódnak távoli vidékekre, más kultúrák megismerésére. Ezen utak eredményessége azon is múlik, hogy milyen municióval láttuk el őket.

Mindezek után villantsunk fel a népi műveltségből néhány területet, amelyek alkalmasak az oktatásban való felhasználásra, amelyek ma is értéket hordoznak, és kultúránk alapkövét jelentik.

A néphagyomány természetismereti tapasztalatait kell először említeni, amelyeket a természetrajzi tárgyak oktatásában lehet hasznosítani. Ilyen példásul az égitestekkel fog-

lalkozó tudásanyag, a csillagászati ismeretek, amelyek igen korán felkeltették az emberek érdeklődését. Számptalan monda, mítosz tanúskodik erről. Ha ezeket felhasználjuk az oktatásban, minden biztonnyal közelebb tudjuk hozni az anyagot a gyermekekhez, hamarabb megértik, és el tudják magukat helyezni a világban. Ehhez kapcsolódik a természet körforgása, az időmérés, az évkör, valamint a kalendáriumi ismeretek, amelyekre végül is az egész iskolai oktatás épül. A hátköznapi-ünnepnapok rendjét a népszokások felelevenítésével lehet színesíteni. A természeti jelenségek, a növények, állatok megfigyelésével nemcsak az iskolai anyagot tehetjük szemléletesebbé, hanem például az időjárásra vonatkozó ismereteket is bővíthetjük. A népi időjósok általában hosszú évek természetmegfigyelésén alapulnak.

A téma kapcsán szót kell ejteni a valós, a tudomány által igazolt, és a téves, babonás feltevésekről. A népi ismeretanyag ilyen is, olyat is tartalmaz. A tudomány is sok tévedésen keresztül jutott el az eredményekig. A népi kultúra őrzi a korábbi tapasztalatok emlékeit. A mi feladunk, hogy válogassunk belőlük. Ha lehetőség adódik, minden témakörnél – így itt is – próbálkozni kell a gyűjtéssel, idős emberek tapasztalatainak beszerzésével.

A természetismeret átvezet egy másik témakör, a gyűjtögetés területére. Erre legtöbb lehetőség a környezetismeret, az iskolai kirándulások és a nyári táborozások keretében adódik. A környező természet még ma is számtalan hasznosítható terményt, bogyót, ásványt, madártollat stb. kínál. Az egyes évszakokban rendszeressé lehetne tenni a kézműves foglalkozásoknál használt nyersanyagok begyűjtését (bodza, nád, sás, gyékény, fűzvesző stb.). Milyen jó lenne, ha ezek a gyűjtögetett természetes anyagok kiszorítanák az iskolából a sok műanyag hulladékot, a flakonokat és egyébeket. A hagyományos népi kultúrában a gyermekjátékok többsége ilyen, másra nem használt anyagból készült (csutkababa, csontcsikó, vesszőcsörgő, bogáncsbútor stb.).

A gyűjtögetés során a természetismeret tudatosul, új elemekkel egészülhet ki. Az évkör minden időszakban újabb és újabb kincsekkel szolgál a gyermekek számára. A gyűjtögető utak folyamán szorosabbá válik a természettel való kapcsolat, végső soron az ökológiai szemlélet erősödik.

A nyári táborozás lehetőséget kínálhat a pákász életmód kipróbálására. Még akad hazánkban néhány terület, ahol a vízi vagy az erdei életforma megvalósítható. Nádkunyhóban lakva, kéregedényből málnázva, a tűz mellett halat sütbe eltöltött hetek emléke életre szóló lehet.

A népi gazdálkodás egyes területeinek gyakorlására iskolai keretben elég kevés lehetőség adódhat. A halászat, vadászat, méhészet megismerése legfeljebb alkalmi jellegű lehet, a hagyományos eljárások nagyrészt kivesztek. Ezek legfeljebb elméleti, múzeumi anyagként kerülhetnek az oktatásba, eleink életformájának illusztrációjaként.

Az állattartás megismerésére, az állatok gondozására nem sok alkalom kínálkozik a jelenlegi körülmények között. Az állatok irányti vonzalom a gyermekeknél igen korán jelentkezik, egyes esetekben egészen „totemisztikus” jelleget ölt. Erre a kapcsolatra alapozva számos ismeretet át lehet adni, készséget lehet kialakítani. Az állatok gondozása, sorsukért érzett felelősségvállalás során a gyermek erkölcsi érzéke is formálódik, alakul. Sok családban, városi körülmények között is tartanak kutyát. Ha lehetőség van rá, az iskolában is próbálkozni kell iskolai állatkert létesítésével, ahol kis hasonállatok tenyésztése folyhat.

A tananyagból nem maradhat ki a régi tájfajták, az egykori tartásmód, a pásztorélet ismeretete. Az anyagot néprajzi filmek illusztrálhatják. A pásztorkodás tárgyi anyagával való ismerkedés, múzeumlátogatás után kézműves foglalkozások (faragás, bőrozás, csont- és szarumunka) keretében folytatódhat.

A felső tagozaton vagy a középiskolában legalább egy alkalommal el kell jutni a szilajpásztorkodás ősi területeire: Bugacra vagy a Hortobágyra.

A növénytermesztés gyakorlására számtalan lehetőség nyílik a vidéki iskolákban, de városi körülmények között is létesíthető iskolakert, amelyre számos példát lehet találni. Elsősorban olyan növények termesztésére gondolhatunk, amelyek nyersanyagként felhasználhatók valamilyen tevékenységre. A konyhakerti veteményeken túl szóba jöhetnek a gyógy-, fűszer- és fetőnövények, a kobak- és lopótökfajták, a termesztésből kiszorult gyümölcsfák, valamint a len, a kender, a cirok stb. A növények gondozása, ápolása a legjobb biológiai tanulmány.

Az építkezés tanulmányozására az elméleti munkán túl jó lehetőség a helyben található anyagokból (nád, vessző, lomb, husáng stb.) közös hajlék építése. A néprajzi szakirodalom számos primitív hajlékot, enyhelyet, kunyhót, pásztoréptményt említ, amelyek könnyen felépíthetők. Erre is a nyár adja a legtöbb lehetőséget. A sövényfonástól a vályosvetésig számtalan építési technikát ki lehetne próbálni. Komolyabb szaktudást igényel nomád eleink hajléka, a jurta megépítése. Ha egy iskola néhány szakemberrel összefogna, közösen elkészíthetnék a favázat és a borításul szolgáló nemezlaponkat. Az iskolai táborozás vagy jelentősebb ünnep, jeles nap adhatna alkalmat a jurtaállításra. Az egykori környezet felidézése a történeti tudat erősítéséhez jelentősen hozzájárulna.

A népi építészetet még számos településen, a helyszínen lehet tanulmányozni. Néprajzi értéket képviselő épületeink száma napról napra csökken. Ha a városi iskolák felfedeznék maguknak az általában eldugott vidéken lévő elhagyott épületeket, a helyi önkormányzattal összefogva felújíthatnák, hasznosíthatnák, és ezzel megmenthetnék ezeket a nemzeti értékeket képviselő épületeket. Szerencsére már erre is láthatunk példákat.

A már működő tájházak, népi műemlékek gyakran kerülnek elhanyagolt állapotba, mivel kevés a fenntartásra szánt keret, és nincs megfelelő gondozója, gazdája és programja a létesítményeknek. A helyi vagy a közelben működő iskoláknak, oktatási intézményeknek fel kellene vállalniuk ezek működtetését, életben tartását. Így mindkét fél csak nyerhetne, a tájház gazdát kapna, az iskola pedig helyet és lehetőséget a hagyományok folytatására.

Az emberi kultúra a tűz megszelídítésével kezdődött. A tűzzel kapcsolatos ismertek (tűzgerjesztés, tűzgyújtás, tűzhelykészítés stb.) a legalapvetőbbek közé kell, hogy tartozzanak. Az őselemekhez az ember öntudatlan tisztelettel viszonyul. A mai életformában kevés lehetőség nyílik a velük való szembesülésre. Ezért kell a nevelési folyamatba beépíteni a kultúra őskoráig visszavezető tevékenységeket.

A tűzhelyépítésre, kemenceépítésre az iskola területén is sort keríthetünk, de ez lehet nyári tábor feladata is.

Ha az iskolát közelíteni akarjuk az élethez, a táplálékkészítés és a táplálkozás egyszerű formáinak oktatásáról sem mondhatunk le. Evvel talán csökkenthető volna a minden táren tapasztalható „fogyasztói” szemlélet, és erősödne az öntevékenység. A szabad-tűzön, a kemencében sütés mellett érdemes volna megismerkedni az aszalás, a lekvár-főzés, a tejfeldolgozás régi eljárásaival és a kenyérsütéssel. A nyári tábor teljesen önelátó lehetne, valamint év közben is rendszeresen sor kerülhetne közös főzésre és lakomára. Pedagógiai szempontból kevés sikeresebb alkalmat lehetne elképzelni, mint amikor a gyermek saját természetű kukoricalisztból maga készíti el a puliszkát.

A hetvenes évek közepétől kezdve egyre több művelődési intézményben, majd iskolában fedezték fel a kézműves mesterségekben rejlő kimeríthetetlen pedagógiai lehetőségeket. A természetes anyagú, egyszerű technológiájú tárgyak készítése során a gyerekek sokoldalúan fejlődnek, számos képességük kialakul. A kézműves tevékenységek szinte minden nevelési feladat megoldásához hozzásegítenek. Formálódik a munkához való viszony, tökéletesedik a kreativitás, a gyerekek egészségesebbé és ügyesebbé válnak. A népi kultúrában fennmaradt kézművesség sok évszázad tapasztalatain csiszolódott, teljesen letisztult ismeretanyag. Szinte modellként kínálja magát a pedagógiai hasznosításra. Az egész technikai és környezetkultúra-oktatásunkat erre a bázisra kéne alapozni. Az utóbbi egy-két évtized során ezen a téren számtalan eredmény tapasztalható; nem kell másat tenni, mint rendszerbe foglalni, és módszertanilag kibontani a témát.

Vegyük sorba a legfontosabb területeket, amelyek már részben megjelentek az oktatásban. A vízparti növények (fűzvessző, nád, gyékény, sás, káka) mellett a bodza és a különböző fák kérge alkalmas a tárgykészítésre. Ehhez a tevékenységhez általában mindössze egy bicska szükséges. Komolyabb szaktudást igényel a kosérkötés, amely más mesterségek (szövés, fazekasság, építkezés) alapját is képezi. A bőrművesség egyszerűbb fogásai már kisebb korban elsajátíthatók. A faragás tanítása is korán elkezdődhet, később a fiúknál eljuthat az ácsolás, az asztalosság szintjére.

A fonás-szövés és a textilmunka inkább a lányok feladata, a kicsinél a fiúk is szívesen foglalkoznak vele. Egyszerű eszközökkel – majdzagszövővel, szövőkerettel számtalan hasznos kis tárgy készíthető: öv, tarisznya, babatakaró, kicsi guba stb. Nincs nagyobb öröm a gyermek számára, mint a maga készítette tárgy, melyet ajándékba is adhat.

Ha van rá lehetőség, érdemes a kendermunka teljes folyamatát végigcsinálni – a vetéstől a nyüvésen, áztatáson, tiloláson, gerebenezésen át a fonásig, szövésig. A fonalmunkák mellett a varrás, a ruhakészítés, a hímzés a legkedveltebb tevékenység a kislányok körében.

Már óvodáskorban elsajátítható a nemezelés. Az alig egy évtizede újra felfedezett ősi mesterség sok hivat szerzett magának, többfelé már az oktatásba is beépült. E technikával a nyers gyajúból néhány óra alatt készíthető tarisznya, kesztyű, kalap és sok más hasznos és szép tárgy.

A textilmunkákat kiegészítő fonal- és textilfestés, a batikolás, a csomózás, a gyöngyfűzés, az ékszerkészítés is számtalan lehetőséget kínál az esztétikum, a kreativitás kialakítására.

Fel kell hívni a figyelmet a régi stílusú népviseletek harmóniájára, természetes szépségére is. A népviseletek a közösséghez való tartozást szimbolizálják, ne szégyelljük az eredeti darabok – ingek, kendők, réklik, szoknyák, tarisznyák, lajbik, csizmák, kalapok stb. hordását!

Egy másik ősi mesterség, a fazekasság alapfogásai is igen kis korban elsajátíthatók. A gyermek már egészen korán ösztönös vonzalmat érez a homok, a sár, a képlékeny anyagok iránt. A föld mint ősanyag rendkívüli módon alkalmas a kisgyermek manipulációs készségeinek fejlesztésére. Kezdetben az egyszerű gyurkálás a cél, majd a kézzel formázás, a felrakásos edénykészítés, végül a korongozás, mázazás, égetés alkotja a több évre bomló feladatsort.

A néphagyomány szellemi területei, egyes folklóralkotások itt-ott feltűnnek a különböző tankönyvekben és oktatási anyagokban. A népzenekeincünk alapján kialakított Kodály-módszer beépült az oktatási rendszerbe. A méltán világhírűvé vált módszer azonban több, mint fél évszázados, ezért felmerül a megújítás igénye. Az elmúlt két évtized táncházmozgalmának zenében és néptáncban elért eredményei csak szórványosan vannak jelen, nem álltak össze rendszerré.

A folklórműfajok közül a népi játék a legalkalmasabb az oktatásban való felkasználásra. Nemcsak a zenei és a táncos készség fejleszthető a népi játékkal, hanem számos más képesség és a nemzethez tartozás is erősíthető általa. Kodály írta az énekes játékokról: „Ez ősi játékok fenntartás elsőrendű kulturális és nemzeti érdek (...). Aki nem játszott gyermekkorában e játékokat, annyival is kevésbé magyar. Benne a nemzethez tartozás sokágú, bonyolult érzése feltétlenül szegényesebb, hiányosabb. Egy csomó jellegzetesen magyar testmozdulat, szólás-, hanglejtésforma, dallam: kimarad lelki életének építőanyagából.”

Az énekes-táncos népi gyermekjátékok alkalmasak a sokoldalú (szinkretikus) kifejezőmód megvalósítására. Minél kisebb a gyermek, annál többféleképp (hang, dallam, mimika, gesztus, mozdulat, indulat stb.) igyekszik kifejezni önmagát. A népi játékokban – a mondókától a dramatikus játékig – számtalan lehetőség nyílik a gyermeki önkifejezés megvalósítására. A pszichológusok megállapították, a szerepjáték, a dolgok megszemélyesítése (animizmus), majd később a szobrászjáték, a versenyszerűség milyen fontos szerepet játszik a személyiség kialakításában.

A gyermek a játékban megtalálja a pszichikai fejlettségének megfelelő kifejezési formákat, kiélheti vágyait, ösztöneit, lelki szükségleteit. A bújócskáról és a hasonló, elrejtőzéssel járó játékokról például megállapították, hogy az elbújás ősi ösztönét hordozzák, és ez tartja életben a játék számtalan változatát sok évszázadon át.

Említést kell tenni a népi sportjátékokról. A testnevelésbe kiválóan bekapcsolható a méta, a bigézés, a csürközés és a többi változatos csapatjáték, amely nem olyan rég még élő gyakorlat volt a falusi gyerekek körében.

A népdal, a népzene tanítására kidolgozott módszereink vannak. A néptánc és a népi játék is egyre több helyen részévé válik az oktatásnak. Problémaként csak az merül fel, hogy kevés a szakképzett pedagógus, egyelőre nincs megoldva a magas szintű felkészítés. A „táncházásokat” az ének- és zenetanárok még ma is sokszor gyanakodva nézik.

Számos példát láthatunk már arra, hogy a népszokások, a jeles napok megünneplése jól beilleszkedik az iskolai munka éves rendjébe. Az év során elsajátított ének, zene, tánc

bemutatására ezeken az alkalmakon nyílik lehetőség. Sajnos, az is tapasztalható, hogy a népszokások előadásából divat lesz, az iskolai ünnepélyeken a korábbi „mozgalmi” dalok helyébe népdalok lépnek. Ennek ízléstelenségéről talán kár is beszélni. A népszokásoknak, a népi játékoknak meg kell maradniuk eredeti funkciójuknál, maradjanak azok, amik voltak, a közösségi élet, a közösségi szórakozás eszközei, de ne legyenek produkciók! Az ünnepre természetesen szükség van, azonban legyen méltósága, szertartásos jellege!

A további folklórműfajok, a népköltészet alkotásai (mesék, mondák, balladák, közmondások, találósok stb.) mintha eltűntek volna az oktatásból. Egy-két évtizeddel ezelőtt még több eredeti folklóranyag szerepelt a tantervben, ezeket kiszorították a csinált, „korszerűsített” formák. Az anyanyelvi nevelésre, a beszédfejlesztésre nincs jobb eszköz, mint a letisztult népi változat. A pedagógusoknak törekedniük kéne a tiszta magyar nyelv átadása mellett a „tiszta forrás” közvetítésére is. Kár, hogy nyelvünk egyik értéke, a helyi nyelvjárás, a tájszólás a huszadik század folyamán szégyellnivalóvá vált, és háttérbe szorult.

IRODALOM

- Andrásfalvy Bertalan*: Mit jelenthet a néphagyomány a jövő műveltségében? Janus Pannonius Múzeum évkönyve XVIII. Pécs, 1984.
- Fülep Lajos*: Művészi nevelés az iskolában. In: A művészet forradalmától a nagy forradalomig I. Budapest, 1974, 215-221. p.
- Gyárffy István*: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Budapest, 1939.
- Hagyomány és kreativitás I-III. Szerk.: *Zelnik József*, Budapest, 1982.
- Húzzad, húzzad, muzsikásom! Szerk.: *Széll Jenő*, Budapest, 1984.
- Jánosi Sándor*: Táncos krónika, Budapest, 1980.
- Karácsony Sándor*: A magyar észjárás és közotkatásügyünk reformja, Budapest, 1939.
- Kodály Zoltán*: Visszatekintés I-II. Budapest, 1974.
- Kósa László – Szemerényi Ágnes*: Apáról fiúra, Budapest 1973.
- Liszka József*: Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon. Pozsony, 1986.
- Lukafa. Magyarlukafai Néprajzi Műhely 1979-1984. Szerk.: *Tarján Gábor*, Pécs, 1985.
- Muharay Elemér*: Hagyományunk, műveltségünk életünk, Budapest, 1941.
- Nomád nemzedék. Szerk.: *Bodor Ferenc*, Budapest, 1981.